

СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

Побудова соціально орієнтованої ринкової економічної системи в Україні потребує, насамперед, докорінних змін у її структурі. Обґрунтування раціональної структури господарства, яка б поєднувала комплексність зі спеціалізацією регіонального господарства - актуальне завдання сучасного економічного розвитку. Економіка країни, як і економіка регіону, є еволюційною відкритою системою, що характеризується наявністю певних видів структури та відчуває на собі постійний вплив зовнішніх та внутрішніх факторів. Гармонізація нової структури господарства, відповідно до соціально-економічних цілей сучасного розвитку, сприятиме економічному росту держави.

Структура економіки України, яка склалася сьогодні, в цілому малоефективна, більш того, економічно та екологічно небезпечна. Основу її становлять енерго- та матеріаломісткі виробництва, що призводить до значних витрат природних та людських ресурсів і, водночас, не задовольняє потреби у виробництві соціального продукту. Недосконалість структури вітчизняної економіки значною мірою пояснюється тим, що в Україні не було власної економічної системи, а існувала підсистема єдиного народногосподарського комплексу СРСР, де вироблялося тільки 20% кінцевого продукту, і близько 70% підприємств перебували в союзному підпорядкуванні. У зв'язку з цим ринки сировини, збуту, інфраструктура виробництва, організація структури управління орієнтувалися на союзний рівень [1, с. 4-5].

Особливий вплив на структуру економіки України мали також односторонні підходи до оцінки співвідношення матеріального виробництва та соціальної сфери. Повне розуміння структури загальнонаціональної і регіональної економіки та аналіз причин, що породили існуючу структуру господарства, дозволяють визначити концептуальні засади та напрями її реструктуризації в ринкових умовах, що слід вважати основною метою дослідження.

Системний аналіз регіональної економіки дозволяє стверджувати, що на певній території суб'єкти різних сфер діяльності взаємопов'язані між собою та створюють територіальну соціально-економічну систему (ТСЕС) яка в нормальному стані знаходиться у режимі динамічної рівноваги [1, с. 34]. Територіальна соціально-економічна система обласного рівня - це сукупність господарюючих суб'єктів соціального і економічного призначення, що розвиваються на основі природних, трудових, фінансових ресурсів певної території на основі використання єдиної виробничої і соціальної інфраструктури, спільної будівельної і енергетичної бази. Регіональна система функціонує в рамках цілісного національного господарського комплексу як відносно відособлена територіальна підсистема, що має свою функціональну і галузеву структуру та розвинуті зовнішні зв'язки з іншими територіальними підсистемами.

За функціональними ознаками М.Ф. Тимчук поділяє ТСЕС на три основні взаємозалежні підсистеми: виробничу, соціальну та природно-ресурсну, кожна з яких має своє призначення та складається з підсистем з більшим рівнем конкретизації [1, с. 25-27]. Так, виробнича система забезпечує випуск товарів та послуг і складається з таких підсистем, як основне виробництво та виробнича інфраструктура. Соціальна підсистема забезпечує демографічне відтворення та задоволення потреб населення регіону в соціально-споживчих послугах і включає: охорону здоров'я, освіту, культуру, туризм та спорт, побутове обслуговування населення, пасажирський транспорт, житлово-комунальне господарство, роздрібну торгівлю, громадське харчування.

Природно-ресурсна система забезпечує потреби виробництва та споживання в тілах та силах природи і складається із земельних, лісових, водних ресурсів та корисних копалин. Між всіма перерахованими вище підсистемами існують тісні взаємозв'язки: зміни в одній із підсистем неминуче призводять до перетворень в інших.

Подальша конкретизація функціональної структури утворює галузеву структуру ТСЕС - співвідношення в різних пропорціях між галузями або секторами економіки [2, с. 83]. Аналіз досліджень з проблем структуризації дозволяє зробити висновок про об'єктивну необхідність пропорційного розвитку галузей економіки. Підтримка прогресивних пропорцій і селективних економічних зв'язків між галузями є показником ефективності економіки країни чи регіону. Причому на характер цих пропорцій у ринковій економіці впливають наступні фактори: співвідношення попиту і пропозиції окремих груп товарів чи послуг; обсяг та структура

наявних природних ресурсів та ефективність їх використання; наявність робочої сили відповідної кваліфікації; темпи та масштаби НТП; форми організації і управління виробництвом; ступінь розвитку ринкової інфраструктури. Взаємодія наведених факторів викликає постійну зміну пропорцій в економічній системі. Періодично в економіці будь-якої країни виникає необхідність проведення структурних змін, що пов'язано з циклічністю економічного розвитку. Так, М.Д. Кондратьєв виділяє коливання економічної активності з різними періодами, серед яких найбільш тривалі суттєво впливають на розвиток економіки [2, с. 13-14]. Внаслідок порушення економічної рівноваги уповільнюються темпи нагромадження капіталу, що в свою чергу призводить до зниження темпів економічного розвитку. Таким чином, реструктуризація виробництва є логічним наслідком циклічності економічного розвитку.

На думку проф. С.І. Дорогунцова, розвиток структури економіки і подальша її зміна відбувається внаслідок єдності та боротьби двох сторін однієї суперечності – усталеності та динамізму [3, с. 4-5]. Взаємодія усталеності і динамізму викликає постійні зміни в структурі економіки, які прокладають собі шлях через порушення структурної рівноваги. Рух від нижчого рівня рівноваги до вищого за умов ринкової економіки супроводжується галузевими і структурними кризами. Причини, що викликають ці кризи, обумовлені появою суперечності між потребою в економічних ресурсах і можливістю їх задоволення за умов даної структури господарства.

Аналіз досвіду проведення ринкових перетворень говорить про визначальну роль національної стабілізаційної стратегії, яка б виходила з об'єктивних законів системного трансформування та специфіки стартових умов. Причому така стратегія включає три основні напрямки: макроекономічну стабілізацію, здійснення кардинальних структурних реформ та політики економічного зростання [4, с. 65]. Характерно, що ці три складові стратегії трансформування здійснюються системно, взаємопов'язано. Водночас макроекономічна стабілізація створює передумови для прискорення структурних реформ, на базі яких відбувається поглиблення стабілізаційних процесів і перехід до стадії економічного зростання.

Реструктуризація - це процес структурних змін в економіці, що передбачають створення нової, більш досконалої та ефективно функціонуючої економічної системи. Основною метою структурної перебудови економіки регіону повинна виступати адаптація його виробничих структур до умов економічної самостійності та ринкових відносин. Головним критерієм формування нової структури економіки повинно стати забезпечення раціонального використання наявних ресурсів та максимально можливий ріст темпів економічного зростання. Економічна теорія сформулювала критерій позитивних результатів зміни структури — так званий структурний ефект. Він відображає зв'язок між індексом зміни структури і зростанням найважливіших показників економічної динаміки господарства. Для господарства регіону індекс зміни структури (К) визначається за формулою [4, с.67]:

$$K = \frac{|a_1| + |a_2| + \dots + |a_i| + \dots + |a_n|}{n}$$

де a_i – абсолютне значення зміни питомої ваги i -го елемента структури в економіці регіону ($i=1, \dots, n$);

n – число структурних елементів.

Структурний ефект буде позитивний, коли значне зростання індексу зміни структури супроводжується високими темпами зростання регіональної економіки, і навпаки.

Реструктуризація економіки регіону, як складної економічної системи, визначається на галузевому, мікроекономічному і територіальному рівнях.

На галузевому рівні реструктуризація полягає в оптимізації пропорцій розвитку галузей, зокрема, в досягненні оптимального співвідношення між обсягами виробництва та кінцевим попитом.

Одним з найважливіших напрямків структурної перебудови економіки є розвиток виробництв, які орієнтуються на місцеві ресурси, або ж використовують у своїй діяльності вторинну сировину. Для регіонів України вкрай важливо здійснити стратегію ресурсозбереження, яке забезпечує скорочення використання природної речовини на одиницю кінцевої продукції та зменшує негативне навантаження на навколишнє середовище. По суті, ресурсозбереження і оздоровлення природного середовища - це дві сторони єдиного процесу

досягнення еколого-економічної збалансованості у функціонуванні господарського комплексу регіону.

Докорінній оптимізації підлягає структура агропромислового комплексу. Орієнтація на посилення розвитку основної сфери - сільського господарства, призвела до занепаду виробничої та соціальної інфраструктур. Тому структурні зрушення в агропромисловому комплексі мають бути спрямовані на вирішення двох проблем: по-перше, встановлення таких пропорцій, які б відповідали вимогам двох основних сфер — сільського господарства і переробної промисловості; по-друге, оптимізацію розвитку виробничої інфраструктури.

Один із магістральних напрямків реструктуризації економіки - досягнення тісного зв'язку між виробничою і соціальною сферами. Прискорення зростання питомої ваги сфери послуг у структурі суспільного виробництва - це закономірний процес, характерний для всіх розвинутих держав. Потрібно зосередити увагу і на розвитку виробничої інфраструктури та її елементів.

Глибока структурна перебудова повинна охоплювати й мікрорівень - реструктуризацію й модернізацію підприємств. Остання передбачає здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форми власності, організаційно-правових форм, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва. Реструктуризацію підприємств забезпечують оптимально підібрані економіко-організаційні заходи, зокрема: часткова або повна приватизація, створення дочірніх підприємств, відносно вивільнення працівників, підвищення ефективності маркетингу, комп'ютеризація управління, підвищення рівня кваліфікації персоналу, пошук інвестицій та інвесторів, залучення кредитів.

Особливої уваги заслуговує аспект систематизації критеріїв оцінки результатів реструктуризації підприємств, серед яких слід зазначити зниження собівартості продукції, підвищення показників прибутковості, збільшення ліквідності активів, збільшення кількості робочих місць, розв'язання екологічних проблем.

Крім того, структурна перебудова регіональної економіки повинна вирішити таку важливу проблему, як подолання невідповідності між трудовим і природно-ресурсним потенціалом та просторовою організацією господарської діяльності. Оптимізація розміщення продуктивних сил на території регіону може бути досягнута шляхом наближення виробництв до джерел сировини, палива, споживачів; вирівнювання економічного розвитку районів; розміщення нових підприємств у малих і середніх містах; обмеження розвитку екологічно небезпечних підприємств у районах з надмірним забрудненням навколишнього середовища.

Успішна структуризація територіальної соціально-економічної системи значною мірою залежить від правильності вибору пріоритетних напрямків. На нашу думку, вибір пріоритетів під час здійснення реструктуризації в окремому регіоні повинен враховувати: всебічну збалансованість економічних, екологічних, соціально-демографічних умов і факторів території; найбільш ефективне використання регіональної ресурсної бази; впровадження сучасних технологій; розширення економічної самостійності регіону; формування конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та ринкових механізмів саморегулювання економічних процесів. Серед першочергових завдань реструктуризації регіональної економіки виділимо розробку програм, заходів, проектів, реалізація яких матиме найбільший соціально-економічний ефект для регіону. Критеріями бажаної структури економіки повинні стати: загальна ефективність, конкурентоспроможність, стійкість до циклічних коливань у процесі виробництва соціального продукту.

Література:

1. Тимчук М.Ф. Системний аналіз соціально-економічних процесів. - К.: ІММБ, 1998. - 126 с.
2. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. - М.: Экономика, 1989.- 328 с.
3. Дорогунцов С., Горська О. Трансформація структури економіки: теорія і практика // Економіка України. - 1998. - №1. - С. 4-12.
4. Сіденко В. Економічне трансформування у країнах Центральної Європи та Середньої Європи // Економіка України. - 1998. - №12. - С. 60-68.